

Theoretical basis of institute of individual prevention of offenses

Nodirbek JALILOV¹

Specialized branch of Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021

Received in revised form

28 March 2022

Accepted 20 April 2022

Available online

15 May 2022

Keywords:

crime prevention,
prevention inspector,
individual prevention,
theoretical foundations,
crime,
law enforcement,
non-social behavior victim,
prevention inspector.

ABSTRACT

The article describes the types of crime prevention, their specific features, in particular, the concept, purpose, object and stages of individual crime prevention, as well as its theoretical basis, measures taken in the implementation of individual prevention, individual prevention agencies and institutions, scientific analysis of the situation of offenders, moral correction of them through educational influence, the formation and control of their behavior and lifestyle in accordance with social life, etc., and relevant proposals were made in this regard.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4/S-pp397-403>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси институтининг назарий асослари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси,
профилактика
инспектори,
якка тартибдаги
профилактика,
назарий асослар,
ҳуқуқбузарлик,
ички ишлар органлари,
ғайриижтимоий ҳуқуқ-
атвор,
ВИКТИМ.

Мақолада ҳуқуқбузарликлар профилактикаси турлари, уларнинг ўзига хос хусусиятлари, хусусан, ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси тушунчаси, мақсади, объекти ва босқичлари, шунингдек, унинг назарий асослари нимадан иборат эканлиги, якка тартибдаги профилактика амалга оширилганда қўлланадиган чора-тадбирлар, якка тартибдаги профилактикани амалга оширувчи органлар ва муассасалар, ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ҳисобини юритиш, тарбиявий таъсир кўрсатиш орқали уларни ахлоқан тузатиш, уларда ижтимоий ҳаётга мос ҳуқуқ-атвор ва турмуш тарзини шакллантириш ҳамда назорат қилиш ва шу каби бошқа ҳолатлар илмий таҳлил қилинган ҳамда бу борада тегишли таклифлар илгари сурилган.

¹ Specialized branch of Tashkent State University of Law Lecturer at the Department of Crime Prevention and Public Safety, Tashkent, Uzbekistan. E-mail: jnbek93@gmail.com.

Теоретические основы института индивидуальной профилактики правонарушений

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

профилактика правонарушений, инспектор по профилактике, индивидуальная профилактика, теоретические основы, правонарушение, органы внутренних дел, асоциальное поведение, жертва

В статье научно анализированы виды профилактики правонарушений, их специфические признаки, в частности, понятие, цель, объект и этапы индивидуальной профилактики правонарушений, а также ее теоретические основы, меры, принимаемые при осуществлении индивидуальной профилактики, органы и учреждения, осуществляющие индивидуальную профилактику, учет ведения лиц, совершивших правонарушений, нравственное исправление их путем воспитательного воздействия, формирование у них образа жизни в соответствии с общественной жизнью и контроль их поведения, и выдвинуты надлежащие предложения по данному вопросу.

Бизга маълумки, мустақилликка эришгач, жамиятимизнинг барча соҳалари қатори ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида ҳам кенг қамровли ислохотлар ҳаётимизнинг бошқа соҳалари билан ўзаро ҳамбарчас боғланган ҳолда, тизимли, босқичма-босқич амалга оширилди.

Бугунги кунда амалга оширилаётган ислохотларнинг туб мақсади ҳам инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашнинг самарали тизимини яратиш, жисмоний ва юридик шахсларни турли хил тажовузлардан ишончли ҳимоя қилишдир. Ўзбекистон Республикаси Президентди Шавкат Мирзиёев: Биз “Адолат – қонун устуворлигида” деган тамойил асосида жамиятимизда қонунга ҳурмат, ҳуқуқбузарлик ҳолатларига муросасизлик ҳиссини кучайтиришга қаратилган ишларимизни жадал давом эттирамиз. Бу борада ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг олдини олишга алоҳида эътибор қаратилади. Бунинг учун, аввало, маҳалла имкониятларидан кенг фойдаланиш, профилактика инспекторларининг иш самараси ва масъулиятини ошириш, улар учун муносиб хизмат ва турмуш шароитини яратиш бериш чораларини кўришимиз даркор” [1], – деб таъкидлаб ўтди.

Ислохотлардан кўзланган мақсад, ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг назарий ва ҳуқуқий асосларини яратиш, маъмурий ҳудудларда жамоат тартибини сақлаш, фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш ва уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини жиноий тажовузлардан муҳофаза қилиш, жиноий ва маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва уларни тўхтатиш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш каби бир қатор вазифаларни самарали амалга оширишни назарда тутди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгиланган қоидалар бевосита ҳуқуқбузарликларнинг яқка тартибдаги профилактикасини амалга оширишда ҳам бирламчи ҳуқуқий асос сифатида тан олинади. Хусусан, Конституцияда белгиланган “Ҳеч ким қийноққа солиниши, зўравонликка, шафқатсиз ёки инсон қадр-қимматини камситувчи бошқа тарздаги таъйиққа дучор этилиши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Конституцияни қабул қилинганлигининг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасида: “Жинойтчиликнинг олдини олиш мақсадида янги дастур ва режалар амалга оширилмоқда. Жумладан, соҳага ахборот-коммуникация технологиялари кенг жорий этилмоқда. Маҳаллалар, кўчалар, савдо ва хизмат кўрсатиш объектларида 114 мингдан ортиқ видеокузатув воситаси ўрнатилди. Уларнинг ёрдамида 10 мингга яқин жиноят фош этилди. Йил давомида жиноятчилик даражаси 2016 йилга нисбатан 14 фоизга камайди ва бунда ана шу ишларнинг аҳамияти катта бўлди. Янги йилдан бошлаб жиноят содир этилмаётган маҳалла профилактика инспекторининг ойлик иш ҳақига 50 фоиз устама қўшиб берилади. Аксинча, ўз ҳудудида жиноятнинг кўпайишига йўл қўйган профилактика инспекторининг ойлигидан эса 50 фоиз ушлаб қолинади. Узоқ тумандан келиб профилактика инспектори бўлиб ишлаш мумкин эмас. Шунинг учун уларни уй-жой, хизмат машиналари билан таъминлаш масаласига алоҳида эътибор бераяпмиз. Бу соҳадаги мақсадимизни қисқача ифода этадиган бўлсак, биз келажакда эл-юртимизнинг ишончи ва меҳрини қозонган, том маънодаги халқпарвар ички ишлар тизимини яратишимиз керак. Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг фаолият мазмуни бутунлай ўзгармоқда. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашишнинг мутлақо янги тизими яратилди. Фақат жазолаш билан кўрқитиб, ҳуқуқбузарликларнинг оқибати билан курашиш эмас, балки ноқонуний ҳаракатлар содир этилишининг барвақт олдини олиш энг долзарб вазифага айланди” [2], – деб таъкидлаб профилактика инспекторларининг фаолиятига алоҳида эътибор қаратиб ўтди.

Ҳеч кимда унинг розилигисиз тиббий ёки илмий тажрибалар ўтказилиши мумкин эмас (26-модда), “Ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралашишдан ҳимоя-ланиш ва тураржой дахлсизлиги ҳуқуқига эга. Ҳеч ким қонун назарда тутган ҳоллардан ва тартибдан ташқари бировнинг тураржойига кириши, тинтув ўтказиши ёки уни кўздан кечириши мумкин эмас” (27-модда), “Ўзбекистон Республикаси фуқароси республика ҳудудида бир жойдан иккинчи жойга кўчиш, Ўзбекистон Республикасига келиш ва ундан чиқиб кетиш ҳуқуқига эга. Қонунда белгиланган чеклашлар бундан мустаснодир” (28-модда), “Ўзбекистон Республикасининг барча давлат органлари, жамоат бирлашмалари ва мансабдор шахслари фуқароларга уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига дахлдор бўлган ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиш имкониятини яратиб бериши лозим” (29-модда), “Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди” (31-модда) каби мазмундаги қоидалар шулар жумласидандир.

Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги 2014 йил 14 май Қонуни ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги муносабатларни комплекс жиҳатдан тартибга солувчи ҳуқуқий асос ҳисобланади.

Ушбу қонунга асосан, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси – бу ҳуқуқ-тартиботни сақлаш ҳамда мустаҳкамлаш, ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, уларга барҳам бериш, шунингдек, уларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш мақсадида қўлланиладиган ҳуқуқбузарликлар умумий, махсус, якка тартибдаги ва виктимологик профилактикасининг ҳуқуқий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа чора-тадбирлари тизимидир [3].

Шу боисдан мукамал, чуқур ва ҳар томонлама ўйланган, амалга оширилган ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасигина ижобий натижаларга эришишни таъминлаб, якка профилактика йўналтири-лаётган шахсга ижобий таъсирлар ўтказилишини таъминлайди.

Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни қабул қилиниб, ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасининг аниқ тушунчасини ва унинг чора-тадбирларини белгилаб берди.

Жумладан, Қонуннинг 28-моддасида ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси, уни қўллаш шартлари ва асослари қуйидагича ёритилган: “Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг ғайриижтимоий хулқ-атворли, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш ва уларга тарбиявий таъсир кўрсатишга доир фаолияти ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасидир”.

Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси шахснинг, унинг ижтимоий муҳитининг ўзига хос хусусиятлари, ижтимоий-маиший шароитлари ва турмуш тарзи, шахснинг ғайриижтимоий хулқ-атворини, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойиллигини, шунингдек, содир этилган ҳуқуқбузарликнинг ижтимоий хавфлилик даражасини тавсифловчи бошқа омиллар ҳисобга олинган ҳолда белгиланади.

Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасини қўллаш учун шахснинг ғайриижтимоий хулқ-атворидан, унинг ҳуқуқбузарлик содир этишга мойиллигидан ёхуд у ҳуқуқбузарлик содир этганлигидан далолат берувчи ишончли маълумотларнинг мавжудлиги асос бўлади.

Ҳуқуқбузарликларнинг мажбурловчи ва чекловчи хусусиятдаги якка тартибдаги профилактикаси қонунда назарда тутилган асосларда қўлланилади.

Демак, якка тартибдаги профилактика фуқароларни тарбиялаш тизимининг элементларидан бири бўлиб, инсонни ғайриижтимоий хулқнинг энг охириги даражасигача етишига, яъни жиноят қонуни билан тақиқланган қилмишларни содир этишга йўл қўймасликдан иборат чекланган вазифани ҳал қилади.

Якка тартибдаги профилактик фаолиятини ташкил этишнинг мақсади, жиноят ва ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган шахсларни аниқлаш, уларни ўрганиш, таъсир этиш, уларнинг хулқ-атворини ижобий томонга ўзгартириш ҳамда уларга салбий таъсир этувчи шарт-шароитларни бартараф этишга йўналтирилган фаолиятдир.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг ғайриижтимоий хулқ-атворли, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш ва уларга тарбиявий таъсир кўрсатишга доир фаолияти ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасини амалга оширади.

Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасини қўллаш учун шахснинг ғайриижтимоий хулқ-атворидан, унинг ҳуқуқбузарлик содир этишга мойиллигидан ёхуд у ҳуқуқбузарлик содир этганлигидан далолат берувчи ишончли маълумотларнинг мавжудлиги асос бўлади.

Ҳуқуқбузарликларнинг мажбурловчи ва чекловчи хусусиятдаги якка тартибдаги профилактикаси қонунда назарда тутилган асосларда қўлланилади.

Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасининг объектлари ҳуқуқбузарликка мойил бўлган шахслар ҳисобланади. Жумладан, ички ишлар органларида профилактик ҳисобда турувчи шахслар, маъмурий ҳуқуқбузарлар, вояга етмаган ҳуқуқбузарлар, диний экстремистик ва террористик оқим аъзолари, вояга етмаганларга салбий таъсир кўрсатувчи ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар, сурункали ичкиликбозлар, гиёҳвандлар, ижтимоий хавфли тажовузкор руҳий касаллар ва бошқалар.

Якка тартибдаги профилактик фаолиятни ташкил этишнинг мақсади, жиноят ва ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган шахсларни аниқлаш, уларни ўрганиш, таъсир этиш, уларнинг хулқ-атворини ижобий томонга ўзгартириш ҳамда уларга салбий таъсир этувчи шарт-шароитларни бартараф этишга йўналтирилган фаолиятдир.

“Ҳуқуқбузарликларнинг мажбурловчи ва чекловчи хусусиятдаги якка тартибдаги профилактикаси қонунда назарда тутилган асосларда қўлланилади” [4].

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг ғайриижтимоий хулқ-атворли, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш ва уларга тарбиявий таъсир кўрсатишга доир фаолияти ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасини амалга оширади.

Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикасини қўллаш учун шахснинг ғайриижтимоий хулқ-атворидан, унинг ҳуқуқбузарлик содир этишга мойиллигидан ёхуд у ҳуқуқбузарлик содир этганлигидан далолат берувчи ишончли маълумотларнинг мавжудлиги асос бўлади. Ҳуқуқбузарликларнинг мажбурловчи ва чекловчи хусусиятдаги якка тартибдаги профилактикаси қонунда назарда тутилган асосларда қўлланилади.

Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси ҳуқуқбузарликларга мойил бўлган шахсларга йўналтирилиб, бошқа турдаги ҳуқуқбузарликлар профилактикасидан қуйидаги алоҳида хусусиятлари билан фарқланади:

- ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси алоҳида тоифадаги ҳуқуқбузарликларга мойил шахсларга йўналтирилиши;
- индивидуал ёндошувни талаб этиши;
- мажбурлов ва чеклов нормаларининг қўлланилиши;
- ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси йўналтири-
лаётган шахсларнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб профилактик
чора-тадбирлар қўлланилишини талаб этиши;
- бошқа давлат органлари ва кенг жамоатчилик имкониятларидан
фойдаланишни талаб этиши.

Якка тартибдаги ёндашишни (индивидуаллаштириш) эса профилактик суҳбатни ўзига нисбатан якка тартибдаги профилактика олиб борилаётган шахсларнинг қизиқиши, характери, темпераменти, дунёқараши, жамиятга, ижтимоий муносабатларга, умуминсоний, миллий ёки диний қадриятларга нисбатан муносабатига, орзу-истакларига асосланиб ишлаб чиқиш ва амалга ошириш керак бўлади.

Якка тартибдаги профилактиканинг қуйидаги таъсир усуллари мавжуд:

- ишонтириш;
- рағбатлантириш;
- мажбурлаш [5].

Ҳозирда мамлакатимизда амалга оширилган суд-ҳуқуқ тизимидаги ислохотлар бевосита ички ишлар органларига ҳам тааллуқли бўлиб, жамиятда тинчлик ва осойишталикни сақлаш, жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳар қандай кўринишдаги тажовузлардан ҳимоя қилишнинг ишончли гаровига айлан-
тириш бу борада амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий мақсади қилиб белгиланди.

Мазкур ислохотлардан кўзланган мақсад, ички ишлар органларининг маъмурий ҳудудларда жамоат тартибини сақлаш, фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш ва уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини жинойт тажовузлардан муҳофаза қилиш, жинойт ва маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва уларни тўхтатиш, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш каби бир қатор вазифаларни самарали амалга оширишни назарда тутди.

Ички ишлар органлари ва бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, жамоат ташкилотлари томонидан эътиборга олинishi керак бўлган ҳолат шуки, ички ишлар органларининг бевосита тарзда жинойтларни профи-
лактика қилиш фаолияти муайян шахс томонидан жинойт содир этиши аниқ бўлган ҳолатда, яъни шахснинг ғайриижтимоий ҳаёт тарзини юритиши, қонунлар, ҳуқуққа хилоф тарздаги хатти-ҳаракатлар содир этиши ҳамда

бундай ҳаёт тарзи ва ҳатти-ҳаракатлар оқибатида жиноят содир этилиши билан тугаши аниқ кўриниб турган вақтда амалга оширилади. Бунини профилактика субъектлари ўз вақтида ва доимий тарзда амалга оширишлари керак бўлади.

Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилакасини амалга ошириш энг аввало, шахснинг ҳуқ-атворида жамиятга зид ғайриижтимоий ҳатти-ҳаракатларни содир этишининг олдини олиш ва уни тарбиялаш экан, бунда ички ишлар органларининг ўрни муҳим аҳамиятга эгадир. Шундай экан, тарбиявий таъсир чораларига муҳтож шахслар билан якка тартибдаги тарбиявий аҳамиятга эга бўлган ишларни ташкил этиш, биринчидан, жамият учун хавф туғдурувчи ҳар қандай турдаги ҳуқуқбузарлик ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, иккинчидан, ушбу шахсларнинг ҳуқ-атворида жамиятга нисбатан ижобий дунёқарашни шакллантириш ва улар томонидан ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг олдини олиш чораларини ўз ичига қамраб олади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ:

1. Шавкат Мирзиёев. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови”. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. / “Халқ сўзи”, 2016., № 243 (6678) Б. 1–3.

2. Конституция – эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир / Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // URL: <http://xs.uz> (Халқ сўзи, 08.12.2017).

3. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Т.:2014. – №20. – 221-м.

4. “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонун.

5. Ички ишлар органларининг профилактика хизмати фаолияти: Дарслик / И. Исмаилов, М.З. Зиёдуллаев, Ж.С. Мухторов ва бошқ. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2015. – Б. 636.

6. Nodirbek Jalilov Komil oglu 2022. Legal basis of advocacy and advocacy activity in the Republic of Uzbekistan. E Conference Zone. (Apr. 2022), 98–100.

7. Жалилов Н. 2022. Профилактика инспектори маъмурий иш юритиш фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари. Жамият ва инновациялар. 2, 12/S (Feb. 2022), 348–352. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss12/S-pp348-352>.

8. Komil o'g'li J.N. (2020). The importance of the participation of a lawyer in crime prevention activities. International journal of discourse on innovation, integration and education, 1(3), 11-15.